

ו. בארצות של אנה פרנק

ישנו ספר קטן וצנום אשר הועיל לעניין היהודי יותר מאשר הרבה קונטרסים עבי כרס: הלוא הוא יזמנה של נערה צעירה, שנכתב בזמן שבו התחבאו היא ובני משפחתה מפני הגרמנים בעלית גג שבאמסטרדם. אנה, בארץ, מתרשמים מן הספר אולי דוקא פחות מאשר נזכרים: שהרי לגבינו גורלה של אנה פרנק הוא אחד מרבים, אחד מששה מליון, בכל משפחה, בכל בית חי זכרם של נכחדים. שמה של אנה פרנק הוא אינו השם היחיד: והוא שם נוסף ברושימה הארוכה. לא כך אצל שאינם יהודים. אנשים הבים אינם מתעניינים אף במעט שבמעט בסיפור השמדת היהודים בארצות הכיבוש הגרמניות. אולם כמעט כל תושבי אירופה שמעו את שמה של אנה פרנק. בהולנד הפכה למעין גיבורה לאומית. אין אף הנות ספרים אחרת, בה לא נראה ספרה, שתמונת השער שלו היא התמונה רבת המבע של הנערה שאינה עוד נערה, נשענת בזרועותיה על השולחן, כשלפני-ניה מונח יומנה, והיא נושאת אל המתבונן זוג עינים כהות, שתחילתן נלחם בהן עם התוגה. הבית באמסטרדם הפך למוזיאון. אין משנים בו דבר; הכל נשאר

כבימים בהם כתבה אנה את יומנה. אך הולנד אינה הארץ היחידה המעריצה את אנה. ספרה תורגם לשפות רבות ושונות.

מהי הסיבה, וסיפורה של אנה זעזע את מצפונם של אנשים יותר מכל הספרים, התעודות, המתקרים, השרידים שנתגלו ונתפרסמו לאחר המלחמה? האם זה סבר טמון בערך הספרותי של היומן? והאם הייתה גורלה טרגי יותר מאשר של כל הקרבנות האחרים? האם גרם לכך המיוחד שבאופיה? דומני כי לא באלה יש לחפש את התשובה. אנה הייתה נערה בלתי רגילה, אך לא גאון. יומנה אינו מסתיר את חולשותיה ואת תכונותיה השליליות. היא הייתה נערה מוכשרת, אך לא אדם שיש להעריצו; רמת כתיבתה מעל הממוצע, אך ספרה אינו יצירה ספרותית כבירה. אין אנו יכולים להצט, אם באמת הייתה מתפתחת לסופרת — העתיד עליו חלמה.

העובדה הראשונה הבולטת לעיניהם של קוראי היומן היא אולי התשובה ביותר בהערכת ספרה: אנה הייתה ילדה. לעיניהם של אנשים שגודלו על התעמולה הנאצית, המתארת את היהודי כאויב מסוכן של האנושות, עמדה דמות קטנה, רזה, חלשה ומעוררת חמלה: ילדה קטנה מובן, במחנות הריכוז הושמדו זקנים, נשים וילדים. אך לא כל אנשי אירופה ראו את מתנות הריכוז מבפנים. לגרמנים היה נוח לעצום את עיניהם ולהאזין לתעמולה. לגלוריופיקציה עצמית כדאי להתאמין, שגלחמים באויבי האנושות, בילידי השטן, באנשי תככים מסוכנים ונוראים שזוממים להרוס את גרמניה. וכפי שגוכחנו לדעת, הרי תעמולה מוצאת לה מאמינים וכל שהיא פרימיטיבית, טפשית ומלאה שקרים. תעמולה טובה אינה פועלת על ההגיון, אלא על הרגש. ובתום המלחמה, כאשר נפסקה התעמולה הנאצית עם מפלתה של גרמניה, לא אצו האנשים לקרוא סטטיסטיקות וספרי מחקר, כדי לקבל מושג מדויק על מה שארע. אף לא הייתה כל סיבה לצפות לכך. ואשר לאנשים אחרים, שאינם גרמנים: הרי סבל היהודים לא היה הדבר שעניין אותם מעבר לכל נושא אחר.

והנה הופיע יומנה של אנה פרנק, וכמה שנים אחריו — העיבוד למחזה. זאת הייתה תעודה אוטנטית על אחד מן האויבים הנוראים של הרייך השלישי. יומן של נערה הרוצה לחיות ואינה יודעת עוד כי גורלה כבר נחתך. נערה שאין לה השקפות פוליטיות ואידיאלים סוציאליים, נערה שהיא יהודיה משום שגולה לתורים יהודיים, וחשה הכרה היהודית נכפית עליה מבחוץ. היא יודעת שהינה יהודיה משום שרודפים אותה. אי אפשר היה למצוא דמות, אשר תדגיש ביתר שאת את חוסר המובן והתכלית שברדיפות. גורלה של אנה הוא טרגי במיוחד בשל השאלה שאינה מוצאת תשובה; סבל הנולד מתוך רדיפה מעורר חמלה יותר מסבל הנולד מתוך הכרה ברורה.

יודעים אנו, כי ספרה של אנה הכה גלים בגרמניה. יש ארגון נוצר על שמה. מטרתו של ארגון זה אופיינית: הם אומרים, כי רוצים הם למנוע, ששוב יצטרך

מי שהוא לסבול את מה שסבלה אנה פרנק, שוב, אנה היא הדמות הפאסיבית. אין אותם צעירים רוצים ללכת בדרכיה או לחקותה. הם רוצים להילחם בגורמים החיצוניים שמחצו את אנה. לא אנה היא הדוגמה, אלא גורלה. לא אנה היא, שקבעה את דמותה היא: גורלה המיוחד עיצב אותה.

אגב, אין ברצוננו לומר כי כל גרמני הושפע מספרה. ידועה העובדה על בעל מינוי של הצגות תיאטרון: כאשר התכוננה הלהקה להציג את יומנה של אנה פרנק, שיגרה את הספר לכל בעלי המינוי, כדי שייטיבו להבין את ההצגה. אחד האנשים שלח את הספר תזרה בזעם. ספר גרוע, מלא השמצות ושקרים, ציין במכתב המצורף. ומעל הכל, ספרו של סופר המתימר לכתוב יומן של נערה, ואין לו כל מושג בפסיכולוגיה ובנשמת הצעירים...

יש להוסיף, כי מותה של אנה במחנה הריכוז הוסיף לפרסומה ולהשפעתה. אם היתה בין החוזרים (וכמעט והיתה בין החוזרים: הטרנספורט בו נשלחה משפחת פרנק ממחנה וסטנבורק לאושוויץ היה הטרנספורט האחרון), לא היה ספרה מעורר הדים באותה מידה. אולי אף לא היה מתפרסם. רק מותה יכול היה להטביע על יומנה את חותם הגורליות והטרגיות, הפועלים על רגשותיו של הקורא.

בעקבות המחזה התחילו אנשים רבים להתעניין ביתר פרטיות בקורותיה של אנה. בשנת 1958 הופיע בגרמניה, בהוצאת פישר, ספר בשם "אנה פרנק, עקבותיה של ילדה"²³). הכופר הוא ארנסט שנבל, גרמני. הוא קורא לספר, בצעקות רבה, "רפורטגה". אך הוא חורג הרבה מעבר לגבולותיה של רפורטגה. אני הייתי מגדירה אותו כספר שירה, אם כי נכתב לסאורה בפרוזה. הספר נושא בשערו הקדשה מוזרה: "לילדי, למען ידעו...". כדי לעמוד על כוונותיו ודרך כתיבתו של הסופר, נצטט כמה משפטים מתוך הפתיחה:

"צומת וקרנים.

התחקיתי על עקבותיה של אנה פרנק. הן הובילו מגרמניה לגרמניה,

כי לא תיה מוצא.

הן עקבות עדינות, בדרך בית-הספר ובדרך החלום, בדרך המנוסה, על סף המחבוא — ועל דרך המות; מטושטשות זמן ושכחה; ואני חקרתי בדרכי אחר 76 איש, אשר ידעתי כי הכירו את אנה גילוזה כברת דרך או הלכו בדרך מקבילה או חצו את דרכה, ביוהעין או בלא יוהעין. חמישים מהם מוזכרים ביומנה של אנה. לשמות האחרים שאלתי בדרך, או נתקלתי בהם במקרה. מצאתי רק 42 מן ה-76. 18 מתו; מאלה זכו רק 7 למות טבעי. 10 נעלמו או עזבו את אירופה — כך נאמר לי. 6 לא מצאתי בדירותיהם. אך 42 איש אמרו לי או רשמו למעני את שידעו על אנה. לאחדים מוזכרות קטנות. יש צילומים, ד"שים קצרים בעפרון על שולי מכתבי ההורים, שתי מדליות זכיה בתחרויות שחיה, מיטת ילדים, סרט

חובבים קצר, רישום לידה, רישום ביומן ביה"ס, מעיל רחצה. עקבות, עקבות, סיפורים קטנים, עקבות, זכרונות כפצעים.

ספר זה מכיל 42 עדויות, תעודות מזמן הכיבוש הגרמני בנדרלנדים וכמה רשימות של אנה פרנק שלא נתפרסמו עד עתה בגרמניה. תעודות אלה אינן מסתכמות בסיפור חיים, כי הילדה שאת חייה ברצוננו לתאר היא אישה אחריה רק עקבות עדינות, דמויות. אמרתי זאת כבר. היא חיננית, קפריזיונית לעתים ורבת אמצאות. היא מגלה חוש עדין אך גם מבקר, היא מתרשמת ונפחדת, אך יש בה גם אומץ מיוחד. היא מוכשרת אך גם בישנית, יש בה בגרות מוקדמת וילדותיות רבה ומצפון שלם שאינו ניתן להיפגע, גם בתהומות האסון. אלה הן עקבות אדם טוב ויפה, כפי שאמרו היוגנים, הן מגלות הרבה — רק אחת לא: היכן היה בילדה זו הכוח, ששמה קורן כיום. האם לא בה היה הכוח, אלא מעליה? — אולם תפקידה של ביוגרפיה, להסביר אדם וסודו.

אנו, שנתונים לכוח זה כיום, מעלים יותר מאשר את צילה, כאשר אנו משמיעים את שמה של אנה פרנק. אנו מעלים אף את האגדה. על דמותה של אנה ידעו עדי לספר, את האגדה לא לקחו לתשומת ליבם. כולם קראו את יומנה של אנה, אך לא הזכירו זאת. לאחדים היה האומץ לראות את המחזה, אך לא הביעו דעה. — — — הסיפור היה גם סיפור, אך לא יכלו להבהירו אף בפני עצמם. — — —

לאנה פרנק היה בספר זה, על כן, תפקיד עדין ומטושטש, בהשוואה לאנה ושמן היומן, לאנה הצועדת יום יום אי שם בעולם על קרשי הבמה, — — — בפנים אחרות בכל תיאטרון, אך תמיד באותו כוח ארוך. כאן ידובר על ילדה, כפי שיש רבות. — — — אנה היתה ילדה. היא נקלה יומן. היא ביקשה לחיות מעבר למותה. לו היתה מנחשת את האגדה, היתה יודעת, כי תמשיך לחיות, בממשות רבה יותר מאשר בעבר — היתה נבהלת עד מות. — — —

אנה כתבה לקיטי: 10 שנים לאחר המלחמה, האפשר יהיה להאמין לסיפורנו, איך אנו היהודים חיינו, דיברנו ואכלנו כאן? 10 השנים עברו. הצדקה אנה? האם אי אפשר להאמין לסיפוריה? או האם עוד פחות מובן הוא, שהיינו צריכים ללמוד מילדה כיצד אנשים חיים, מדברים, אוכלים, מהו האדם וכיצד הוא נוצר, ושהם הרגו את הילדה בזמן שאנו חיינו ודיברנו ואכלנו, את הילדה ועוד ששה מן האנשים שהתחבאו איתה, ועוד ששה מיליון אחרים, וידענו זאת אך שתקנו, או ידענו אך לא האמנו למה שידענו, ועתה אנו ממשיכים לחיות ולאכול ולדבר?"

הספר מתחקה על עקבותיה של אנה. הוא מספר על ילדותה בגרמניה, על

שירושה מחדש בהולנד, על החיים במחבוא, על המאסר הפתאומי, על הנסיעה
לוסטרבורק, ומשם לאושוויץ, ועל המסע האחרון לברגן בלזון. דברים שהיו ידועים
לנו ודברים שלא ידענו עד כה. והוא מסתיים:

"כך נשמר קול זה, אחד ממיליונים, אולי החלש מכולם. הוא מספר כיצד
חיו, דיברו ואכלו מיליונים אלה, והוא מגלה את צעקות הרוצחים ומתנשא
מעל קולות הזמן".

1958 .